

ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ – НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІХ ПРОФЕСІЙНОГО ЯДРА

За останні роки середовище функціонування органів внутрішніх справ суттєво модифікувалося. Значних змін зазнали майже всі сфери народного господарства, що не могло не вплинути на криміногенну ситуацію в країні, створило причинний механізм зростання злочинності та багатьох негативних фонових явищ. Набувають розповсюдження нові засоби скоєння злочинів: фіктивні господарські операції, махінації з цінними паперами, крадіжки шляхом використання телекомунікаційних та комп'ютерних мереж банків, промислове шпигунство, порушення патентних прав і т.п. Працівники органів внутрішніх справ зіткнулися з організованою злочинністю, наркомафією і наркобізнесом, проституцією та торгівлею людьми.

Зростання обсягу роботи, але при цьому ігнорування потреб працівників органів внутрішніх справ у переосмисленні їх становища у суспільстві, в нормативному урегулюванні на якісно новому рівні їх статусу, соціального та правового захисту спричинило відтік кадрів із органів внутрішніх справ, загальне зниження ефективності їх діяльності. За останні роки неувага до потреб співробітників ОВС призвела до значної втрати органами внутрішніх справ свого професійного ядра, падіння престижу професії міліціонера. Так, за даними статистики МВС України, серед працівників, звільнених з органів внутрішніх справ у 2001 р., лише 18% звільнено за віком, 9,1% – за станом здоров'я, але 60,1% – за власним бажанням [1, с.55]. Якщо за 2001 р. в органи внутрішніх справ України було прийнято та прибуло після закінчення вищих навчальних закладів освіти МВС України 6970 чоловік (з них юристів – 3907), то за той же рік було звільнено 9676 чоловік (з них 4214 юристів) [там же, с.52]. Якщо звернути увагу на склад кадрів за стажем служби в органах МВС України, то станом на 1 січня 2002 р. всього по Україні працівників органів внутрішніх справ, що мають стаж служби від 10 до 20 років лише 26,2%, від 20 до 25 років – 4,3%, понад 25 років – 1,3% (там же, с.31). Невипадково колегія МВС України, що відбулась 12 липня 2002 р., одним із пріоритетних напрямків діяльності визнала збереження професійного ядра органів внутрішніх справ.

Серед причин звільнення співробітників органів внутрішніх справ зі служби (за власною ініціативою), своєрідних демотиваторів їх діяльності, перші позиції належать: низькому рівню заробітної плати, що не покриває зростаючого рівня споживання; ненормованості робочого дня, невпорядкованості праці та відпочинку; суттєвим психічним та фізичним перевантаженням на службі; неуважності до потреб співробітників органів внутрішніх справ; поганим побутовим умовам (зокрема – відсутність житла та перспектив його отримання в органах внутрішніх справ). В органах внутрішніх справ існують також інші соціальні проблеми. Так, кожний п'ятий працівник після десяти років служби має професійні захворювання, а після двадцяти років – кожний третій [2, с.315].

Все це з особливою гострою ставить питання про необхідність удосконалення соціально-правового статусу працівників органів внутрішніх справ,

своєчасної та адекватної суспільним потребам корекції його змісту. Пов'язаний із зміною середовища функціонування органів внутрішніх справ дисбаланс суспільної системи та породжені ним суспільні потреби в нормалізації соціально-правової ситуації викликали підвищену увагу до проблем діяльності правових органів в цілому і до питань соціально-правового статусу працівників органів внутрішніх справ зокрема. Ці та інші, пов'язані з ними питання неодноразово розглядалися на сторінках періодичної преси, ставали предметом наукових досліджень, що підкреслює їх актуальність.

Проблема питань соціально-правового захисту співробітників органів внутрішніх справ в умовах формування правової держави, переходу до ринкової системи суспільних відносин стає все більш важливою. Виразно спостерігається неналежний рівень правового та соціального захисту співробітників органів внутрішніх справ. А недостатня розробленість правового становища співробітників органів внутрішніх справ, їх статусу викликає невпевненість окремих працівників у правомірності, доцільності та раціональності своїх дій, призводить до соціальної та професійної апатії, що викликає обгрунтовану тривогу в умовах криміногенної ситуації, що спостерігається в країні. Дійсно, чим більш впевнено у правовому відношенні почуває себе суб'єкт права, тим активніше він діє [3, с.70]. Прогалини в соціально-правовій політиці в цілому і в цій сфері зокрема породили багато соціальних аномалій: залучення співробітників органів внутрішніх справ до виконання невластивих їм функцій, некомпетентне втручання у їх суто професійну діяльність, надмірну централізацію управління у сфері охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, невідповідність характеру умов праці розмірам її оплати, низький рівень соціально-побутового забезпечення та багато іншого.

Правовий стан працівників органів внутрішніх справ характеризується передусім тим, що будучи громадянами своєї держави вони мають загальні права, свободи та обов'язки, які належать усім громадянам незалежно від будь-яких групових їх особливостей [4, с.82-83]. Усі громадяни, за умов їх загальної правосуб'єктності, наділяються відповідним комплексом загальних прав, свобод і обов'язків, що є надійним гарантом їх політико-юридичної рівності. До загальних відносяться усі конституційні та деякі галузеві права, свободи та обов'язки громадян, зокрема, наприклад, право на працю та відпочинок, право на охорону здоров'я, право на житло, особисті права та свободи (свобода світогляду та віросповідання, свобода думки і слова тощо) і т. ін. Без сумніву, загальні права, свободи та обов'язки громадян (і посадових осіб держави в тому числі) являються ядром, основою їх правового становища. В разі колізії між основними та іншими правами, свободами та обов'язками, пріоритет перших безперечний і перевага повинна надаватися їм.

Одночасно співробітники органів внутрішніх справ як суб'єкти державної діяльності, як посадові особи наділені спеціальними правами та обов'язками. На стадії реалізації правового статусу співробітників органів внутрішніх справ може виникати колізія між загальними правами, свободами та обов'язками співробітників органів внутрішніх справ як громадян та їх спеціальними правами та обов'язками як суб'єктами державної діяль-

ності. Причому, всупереч вказаному вище загальному порядку, пріоритет в разі такої колізії віддається спеціальним правам та обов'язкам.

Як ілюстрацію такої практики наведемо приклади колізій між загальними (загальногромадянськими) та спеціальними правами та обов'язками співробітників органів внутрішніх справ. Особливо це проявляється в сфері регулювання трудових відносин з участю працівників органів внутрішніх справ. Якщо в загальному порядку трудові відносини регулюються законодавством про працю, що регламентує права та обов'язки громадян в цій сфері, то службова (трудова) діяльність працівників органів внутрішніх справ регламентована Положенням про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України, Законом України «Про міліцію» та статутами органів внутрішніх справ. Порівняльний аналіз трудових прав громадян (як спільних у цій сфері) та трудових прав співробітників органів внутрішніх справ дає можливість зробити висновок про меншу захищеність, про ущемлення прав працівників органів внутрішніх справ, зокрема, в питаннях тривалості робочого дня, умов його оплати, надання додаткового відпочинку, порядку та підстав звільнення зі служби та ін. Існують деякі обмеження для співробітників органів внутрішніх справ щодо їх права на підвищення рівня своєї освіти. Тривалий час у судах мала місце практика, коли показання співробітника органів внутрішніх справ як свідка не визначалися доказами або розцінювалися як малозначні в порівнянні із показаннями інших свідків. Ці приклади наочно показують специфіку правового статусу співробітників органів внутрішніх справ як громадян і як суб'єктів державної діяльності.

Акцентуючи увагу на необхідності пріоритету загальних прав, свобод та обов'язків громадянина перед спеціальними необхідно зауважити, що з цього правила можуть бути винятки. Так, спеціальні права можуть бути пріоритетними по відношенню до загальних, але тільки в тому випадку, коли вони покращують стан суб'єкта, наділеного ними, причому покращують обґрунтовано, в зв'язку з особливостями характеру та умов праці. Таким самостійним видом соціальних прав служать, передусім, пільги та переваги окремих професійних груп, категорій громадян (наприклад, пільги та переваги, передбачені Законом України «Про міліцію»).

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі існує чимало нормативних та підзаконних актів, які в тій чи іншій мірі регламентують питання щодо правового та соціального захисту осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ. Крім того, в системі МВС України розпочато роботу по реформуванню правової бази, що регулює службово-трудові та похідні від них відносини працівників органів внутрішніх справ (наприклад, іде серйозна робота по розробці нового Положення про проходження служби, Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ, удосконалюється договірно-правова база міжнародного співробітництва МВС України). Але усвідомлюючи беззаперечну важливість всебічного вдосконалення соціально-правового статусу співробітників органів внутрішніх справ, хотілося б також відзначити, що не менш важливим є визнання за працівником ОВС правового статусу особистої свободи. Піклування про особистість, особисту свободу людини, охорону її гідності, честі, прав та законних інтересів є одним з найбільш значущих аспектів процесу демократизації суспільства. Як вважає Петрухін І.Л., правовий статус особистої свободи передусім вка-

зує на надання громадянинуві можливості знаходитися поза службою у стані деякої уособленості від держави, суспільства, колективу [6, с.7,9].

Правовий статус особистої свободи включає в себе права громадян на недоторканність особистого життя і самої особи, її житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, свободу світогляду, право на збереження таємниці грошових вкладів, усиновлення, щоденників та особистих паперів, таємниці нотаріальних дій і тому подібне. До структури правового статусу особистої свободи входить також і ряд юридичних обов'язків, таких як обов'язок громадянина поважати права, свободи та законні інтереси інших громадян у сфері особистої свободи, обов'язок батьків піклуватися про виховання своїх неповнолітніх дітей, а повнолітніх дітей – піклуватися та надавати допомогу своїм батькам, взаємні обов'язки подружжя у шлюбі і т. ін. При всій значущості правового статусу особистої свободи як системи санкціонованих та охоронюваних державою прав, свобод, обов'язків та законних інтересів громадянина в цій сфері, неможливо та й недоцільно прагнути до правового регулювання всіх виключно проявів особистої свободи людини. Правовий статус особистої свободи громадянина повинен представляти собою лише сукупність гарантованих державою прав та свобод особи, спрямованих на забезпечення недоторканості її особистого життя. Але, крім того, стан особистої свободи повинен включати в себе також можливість будь-яких дій особи, припустимих для неї та її оточення, що не зачіпають прав та законних інтересів інших суб'єктів. Різниця між правовим статусом особистої свободи та самою особистою свободою у тому, що правовий статус особистої свободи забезпечений від посягань примусовою силою держави, а частина особистої свободи громадянина, що виходить за його межі, відноситься здебільше до сфери морального регулювання.

Що стосується правового статусу особистої свободи працівників органів внутрішніх справ, то він значною мірою обмежений порівняно з обсягом загальногромадянського правового статусу особистої свободи. Це проявляється у використанні спеціальних методів вивчення способу життя майбутнього працівника органу внутрішніх справ, якісний стан якого є критерієм професійного відбору при зарахуванні кандидата на службу, а також у висуненні спеціальної системи вимог до позаслужбової поведінки самих працівників органів внутрішніх справ, що можливо розцінювати як певне, хоча й обумовлене необхідністю, втручання держави в особисте життя громадянина. Правовий статус особистої свободи працівника органів внутрішніх справ також суттєво обмежений відсутністю чіткого розмежування службового та позаслужбового часу даного суб'єкта. У сучасних умовах поки що не вбачається шляхів вирішення цих протиріч.

Наприкінці треба зазначити, що відсутність єдиної скоординованої роботи щодо соціального забезпечення, правового захисту честі й гідності працівників органів внутрішніх справ, їх адаптації до змін у соціально – економічній сфері загрожує реальною появою втрати почуття довіри та поваги до державних інститутів, падіння авторитету державної служби в органах внутрішніх справ. А це може спричинити або виникнення у працівника комплексу меншовартості, або ж, навпаки, нехтування інтересами служби на догоду дрібноegoїстичним інтересам.

Список літератури: 1. «Про окремі показники роботи з персоналом органів внутрішніх справ України за 2001 р.» Інформаційний збірник МВС України. К., 2002.

2. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Х., 1998. 3. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов, 1987. 4. Витрук Н.В. Правовой статус личности в СССР. М., 1985. 5. Петрухин И.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. М., 1989.

Надійшла до редколегії 07.04 03